

Слънчова невеста

Нели Раданова

Изглежда, че най-древните български вярвания и традиции, стигнали до нас чрез устни текстове и ритуални практики, са свързани със Слънцето, както по съдържание, така и що се отнася до периодите, в които те се изпълняват, съвпадащи най-често със зимното и лятно слънцестоене. Във фолклорните текстове Слънцето е наричано *Ясно Слънце*, *Слънчо* или *Слънчице*, смятани почти за собствени имена. Друго име на Слънцето, разпространено в тайния език на дебърските и родопските дюлгери, е *Райко*; смята се, че то е свързано с *Рая*, мястото, където според народните вярвания, се намирал палатът на Слънцето.

А.Калоянов, Д.Янчева (1) съобщават, че към Слънцето се обръщали и с названията *Божигрейниче* и *Слънчице Божигрейниче*. Не е посочена етимологията на *божигрейниче* (дума употребявана като съществително и като прилагателно), но не е трудно тя да бъде изведена от двата елемента на думата: *Божии* (божествен, господен) + *грейниче* (не съществува в тълковните речници, но от същия корен е глаголът *грея*, със значение на *светя*, *осветявам* и *топля*).

Прави впечатление предпочитанието към умалителни форми на обръщенията към слънцето, дори и в случаите, когато към него се отправя укор или е отблъснато.

"Рада **слънчици** думаше:

- Махай се оттук, **слънчице**,
не ме, **слънчице**, замайвай"

("Слънцето задиря мома", Елена (СБНУ 10, 22)

Мисля, че в тази връзка е интересно да припомним и факта, че в българския език *слънце* е от среден род.

Прилагателните, които придружават името му изразяват най-често човешки качества: *засмяно*, *сърдито*, *жално*, *тъжно*.

Дейностите на слънцето са посочени чрез многобройни глаголи като: *грее*, *изгрява*, *огрява*, *сгрява*, *свети*, *осветява*, *блести*, *сияе*, *топли*, *гори*, *изгаря*, *трепти*, *играе*, *милва*, *гали*, *целува*, *дава живот*, *вижда*, *знае*.

Част от тях се отнасят и до огъня и до луната (наричана Месец/Месечина във фолклорните текстове), други представят човешки дейности.

Глаголите биха могли да се групират по следния начин:

Слънце и Месец:

изгрява, *огрява*, *свети*, *осветява*, *блести*, *сияе*.

Слънце и огън:

грее, огрява, сгрява, свети, осветява, играе, гори, изгаря, както и *пече, сине огън, сине жар*, към които ще се върнем в изложението.

Слънце и човек:

трепти, милва, гали, целува, нажбява се, дума = говори, влюбва се, сгодява се, венчава се, взема и връща булка, надбързва (= изпреварва), дава живот, вижда и знае.

Тази трета група глаголи характеризират Слънцето като антропоморфно същество: всички изброени глаголи се отнасят до човешки дейности.

Два от глаголите - *грее* и *свети* - отнасящи се едновременно до Слънцето и до огъня, заслужават особено внимание.

Основното значение на *грее* е „излъчва светлина и топлина“, но той означава и други „дейности“, свързани с идеята за светлина и за топлина, изразени от неговите синоними: *свети, блести, сияе, пламти, проблясва, топли, стопля, огрява, нагрява*.

Следователно значението на *грее* се наслагва върху значението на другия глагол – *свети*, който, по правилата за образуване на нови глаголи чрез добавянето на представки (които променят начина му на действие) и на наставки (които променят вида му) образува следните „вериги:

свети/ О-свети;

освети / осветЯва;

освети/освещАва (посочен като едно от значенията на осветява = прави свят, свещен).

Ядрото светлина/свят, свещен присъства и в съответните съществителни произлизащи от същия корен:

СВЕТлина, СВЕТец, СВЕТица, СВЯТ/СВЕТ (прил.), *СВЕЩ, СВЕЩен* (прил.), *СВЕЩеник, СВЕЩенослужене, СВЕЩенослужител*. Със същия корен е и съществителното **СВЕТОк* (известно само в нестинарските села в Странджа). С него нестинарите наричат своя светец- покровител Константин, идентифициран със Слънцето.

В народните песни, определени в някои сборници като „митологични“, в други като „обредни“ се повтарят три „соларни“ мотива:

- *Надбягване на Слънце и Юнак*, наричан с имената *Добър юнак, Добри юнак, Храбро юнак* или само *Рабро* (и двете произлизащи от прилагателното *храбър*

- *Надгряване между Слънце и мома*, обикновено наречена Мария, Милка или просто *малка мома*, която се хвали, че е по-хубава от слънцето и че може да го *надгрее*

- *Слънчова сватба* или *Слънчова невеста*. (2)

Елементи от тези мотиви могат да се открият и във вълшебни приказки и намират потвърждение и в ритуални практики, свързани с дните на основните слънцестоения.

Обредните песни за *Надбягването* и *Надгряването* са коледни (свързани със зимното слънцестоение) и ги изпълнявани коледарите. Те се посвещават на неженените момци и моми в къщите, в които влизат да коледуват.

Песните за *Слънчовата невеста* се пеят на Еньовден (деня на лятното слънцестоение), а понякога и на Великден и на Гергьовден.

Моето изследване е посветено на третия мотив: „Слънчова невеста“/„Слънчова сватба“, който ми се струва най-„вълшебният“.

Въпреки че основната част от анализа се основава на текстове на народни песни, разглежданият мотив се появява и във вярвания и обичаи, запазени в устната традиция и в ритуални практики и целта на изследването е да опише, проследи и анализирано присъствието му в различни кодове, както и да потърси връзката между тях.

Песните, посветени на слънчовата сватба имат централна част, която е почти еднаква във всичките и е със следното съдържание: някъде живее много красива мома, която „грее като слънце на земята“ и макар че я крият, Слънцето я вижда и се влюбва в нея. (3) Тази ситуация заплашва да предизвика космическа катастрофа: слънцето иска земното момиче, но не знае как да го вземе и тогава спира на небето, забравя да се прибере в палата си, топлината му става все по-силна и заплашва да подпали света и да изгори всичко. Или е толкова „жално“ и „кахърно“, че отказва да излезе от палатите си и да изгрее и земята потъва в мрак и студ. Тези заплахи присъстват с по-голяма или по-малка интензивност в различните варианти; с най-големи подробности са описани в *Сонцева женитба со мома Вълкана* (4)

Три недели сонце не изгрелу на небе-ту
Да си грее да си свети на земе-та
Земе си е с' църна дреха ублечена“

Аку не си виде Вълкана девойка афъ мои сарае
Ша изгрее на небе-ту ко люта оганъ
Та ша изгоре сите люде на земе-та!

Майката на Слънцето го вижда тъжно и жално и гневно; то отказва да яде, отказва да излезе от палатите си и тя го пита какво му е. Слънцето ѝ разказва за момата, в което се е влюбило:

Слънчице дума мами си:
- Да знаеш, мамо, да знаеш
каква си мома съгледах
на долна земя на света.
Ако таз мома не зема,
не ще си ясно изгрявам,
както си ясно изгрявах!
("Слънце и Грозданка", Котленско (Раковски, Показалец).

Пита майка си какво да направи, за да дойде момата в техните палати и тя
го съветва да спусне „златна люлка“, изплетена от лъчите му и да вдигне
момата горе (на небето)

Да спуснем злати люлчици
на Грозданкини дворове,
на личен ден Гергьовден,
да върви мало, голямо
за здраве да се люлее,
най-подир щ' иде Грозданка,
на люлки ще си поседне
и тя да са полюлей,
ний ще си люлки дръпниме
да си я горе дигнеме.
("Слънце и Грозданка", Котленско (Раковски, Показалец).

В някои от песните Слънцето моли майка си да пита Господ разрешено ли
е да вземе жива мома и да я заведе в палатите си.

Ходи мама му и пита:
- Божне ле, благодарим ти!
Слънце е тъжно и жално,
че е мома съгледало,
долу на долня земя.
Бива ли и приляга ли,
жива момата да дигнем?

Прави впечатление настоятелното повтаряне „жива мома“, което навежда
на мисълта, че става дума за нарушаване на някаква забрана и затова е
необходимо разрешение от Господа, за да бъде осъществено то:

Та не мога , мале, да си ида дуръ при Бога
Хабер да му чина за Вълкана девойка,
Чи е дошла жива на небе-ту
Та си седи афъ мои-те огнени сарае
Ти да идеш, мале дуръ при Бога
Да гу питаш да гу прашиш
Да л'е просту и утъ негу

Вълкана девойка жива да си е на небе-ту.
(„Сонцева женитба со мома Вълкана“, Веда словена, Песна 6) .

Господ дава разрешение:

Господ мами му думаше:
- Старице, майко слънчова,
бива си и приляга си!
("Слънце и Грозданка", Котленско (Раковски, Показалец).

Бива, от' да не бива
Нека седи афъ ваши сарае
Да си либи твое сина ясну сонце
(„Сонцева женитба со мома Вълкана“, Веда словена, Песна 6)

И намисленото от Слънчова майка се осъществява, момата е вдигната „горе“ с люлката от слънчеви лъчи. Но в момента, в който люлката издига девойката, майка ѝ я заклева:

- Грозданке, мила мамина!
Девет си години сукала,
девет месеца да говеиш
на свекра и на свекърва,
на първо либе венчано.

Вместо „девет месеца“ Грозданка чува „девет години“ и изпълнява майчината си заръка да не говори. На деветата година Слънцето, което не иска да има булка „*няма немица*“, решава да вземе за жена друга мома, която в някои песни носи името Деница; в песните от цикъла *Надбягване на Слънце и Юнак* Деница е сестра на Слънцето. Приготвят сватбата и Слънцето заповядва на „нямата“ си невеста да бъде кумица на втората му сватба и да „ги венчае“.

Слънчо се жалба нажали,
че е Грозданка немица,
та се за друга загоди,
да не е няма немица.
Грозданка ще е кумица,
Грозданка да ги венчае.
Дигнали сватба голяма.
("Слънце и Грозданка", Котленско (Раковски, Показалец).

Тука има една интересна подробност, на която изглежда не е отделено подобаващо внимание от тези, които са анализирали песните от цикъла и за която не намерих обяснение: булото на втората булка пламва самò в мига, в който кумицата забулва лицето ѝ. В други варианти булото се

подпалва, защото кумицата държи запалени свещи. Без съмнение, тази поява на огън/пламък във връзка с булките на слънцето е много интересна и би могло да се допусне, че тя е свързано с девойката не чрез венчаването, а по скоро чрез „родство“ – често булката е дошла на този свят с помощта на Слънцето или е негова сестра. На тази особеност ще се върнем по-нататък.

Грозданка булка пребули,
самò е було пламнало!
булка под було продума:
- Грозданке, млада кумице,
ако си няма немица,
че сляпа ли си слепица,
та ми ти було запали?
("Слънце и Грозданка", Котленско (Раковски, Показалец).

Щом започва венчавката, изтича деветата година и Грозданка проговаря и обяснява причината за мълчанието си:

Грозданка се е засмяла
и булки дума продума:
- Аз не ти було запалих
и не съм няма немица,
нито съм сляпа слепица!
Мене ми мама наръча,
девет съм години сукала
девет години да говея
на свекра и на свекърва.
Сега е девета година,
сега ще да продумам!
("Слънце и Грозданка", Котленско (Раковски, Показалец).

Като чуло Грозданка да говори, Слънцето се отказало от втората невеста и пак взело нея за жена.

Като я слънце зачуло
и стара майка слънчова,
булка са назад върнали,
Грозданка с слънце венчали.
("Слънце и Грозданка", Котленско (Раковски, Показалец).

В някои от песните от този цикъл, Слънцето се обръща към Господ, за да получи разрешение за тази „смяна“ на булките:

Като я зачу слънцето,
а то са Богу помоли:
- Аз не ща Дена Деница,
нъ ща да взема Мария..

("Слънчова женитба с Мария",
Панагюрище (ПСП., XI-XII, с. 153).

В някои версии втората невеста, отблъсната от Слънцето, моли Господа да я превърне в „пиленце“. Господ чува молбата ѝ и я превръща в лястовица. Като я видяло, Слънцето отрязало част от опашката ѝ, за да остане знак, че това е превърнатата в пиле слънчова невеста; вярва се, че затова лястовицата има раздвоена опашка:

Остана Дена Деница,
остана на венчилото
Дена се Богу молеше:
- Боже ле, вишни Господи!
Стори ма, Боже, престори
на какво годе пиленце!
Стори я Господ, престори,
престори я на лястовица,
та хвъркна да си изхвъркне
из слънчовите дворове.
Като видяло слънцето
това ми пиле хубаво,
спусна са, та му отряза
плетници от тилниците,
та да са знае, приказва,
че това ми е пиленце
от слънчовата невяста,
що ми я млада напусна,
напусна от венчилото.
("Слънчова женитба с Мария",
Панагюрище (ПСП., XI-XII, с. 153).

В песните от цикъла „Слънчова невеста“ има и други много интересни елементи.

В някои от песните присъства начална част, предхождаща описаната, в която се обяснява как се е появила на бял свят девойката, в която после Слънцето се влюбва. Една жена не можела да има деца и се обърнала към Слънцето, за което се знае че вижда всичко и знае всичко, и го помолила да ѝ каже как да намери „биле за рожба“, или дори да ѝ го даде то, за да може да добие дете:

"- Ой слънце, слънце, ясно високо!
Като ми грееш ясно високо,
ясно високо, та нашироко,
дали не знаеш биле за рожба,
биле за рожба, за клето сърце?"
("Слънце, Домна Царица и света Марина",
Елховско (СБНУ 28, с. 494).)

После се ражда дъщеря и, без обяснима причина, майката я крие да не я види Слънцето. После се разбира, че го прави от страх, че то може да се влюби в нея и да я открадне. Този мотив присъства винаги, в повече или по-малко експлицитна форма, понякога като забрана (момата не бива да излиза дори на двора), понякога като съвет.

В песните никога не се споменава за баща. Девојката се ражда с помощта на Слънцето, което обяснява на майка ѝ как да забременее: намира ѝ билки, които имат силата да накарат да зачене жена или я съветва да повие в пелени един камък и да го гледа като дете и после, по вълшебен начин, той наистина се превръща в дете. Съществуват и варианти, в които майката научава безплодната си дъщеря как да зачене:

Имала мама, имала
една дъщеря Марийка.
расла Марийка, порасла,
голяма мома станала -
къща ще вече да върти;
та я майка и годила,
годила и оженила;
ала си рожба немаше,
от сърце рожба родена.
Мама Марийки думаше:
- Марийке, дъще Марийке,
и туй ли да те науча?
Я иди долу на Тунджа,
на Тунджа и на Марица,
па вземи бяло камъче,
че го хубаво окъпи,
в топли го нанки загъни,
в злато го люлка угуди,
че го, Марийке, полюлей -
люлей го дъще, запей му:
"Нани ми, нани, камъче,
дано ми станеш детенце!"
("Слънце и Добринка", Бяла черква,
Великотърновско; жътварска (СбНУ 38, с. 136, № 225).

Освен че участва в тази „верига“ от знание, което говори за магическа сила, предавана по женска линия (майката – дъщерята Марийка – внучката Добринка в тази конкретна песен) и еднаква със силата на Слънцето, майката знае и други магии и знае как да събере мъж и жена. Слънцето, което „вижда всичко и знае всичко“, познава тази нейна сила:

мама ти, магьосницата
омая гора и вода,

омая птички в гората,
омая риби в водата;
мама ти на стол седеше,
жива гадинка държеше,
държеше и я дробеше,
в ново я гърне туряше,
на огъня я вареше,
с бял я бодил подклада,
като подклада, нарича:
"Радо, синко ле, Радо ле,
както боде ей тоз бодил,
тъй да се бодат за тебе
и турци, Радо, и българи,
и третя вяра - цигани.
(Слънцето задиря мома, Елена (СБНУ 10, 22).

В други митични песни в дъщерята е влюбено не Слънцето, друго приказно същество - Змей. И майката ѝ дава „биле разделно“, защото знае и магиите с които се разделят мъж и жена.

Следователно, бъдещата слънчова невеста не е обикновено момиче; тя е родена по вълшебен начин и в известен смисъл Слънцето е неин родител. А майка ѝ е магьосница, знае магии и билки, знае как да събира и да разделя мъж и жена.

Намесата на Слънцето, която със сигурност се свързва с израза „дава живот“ присъства и в една вълшебна приказка, „Неродена мома“ (5) Централната част на тази приказка е разпространена в средиземноморските страни със заглавието „Любовта на трите портокала“, но там липсва епизодът със срещата на царския син със Слънцето.

Царският син искал да се ожени и попитал майка си как да си избере девойка за жена. Майка му го посъветвала да накара да построят чешма с два чучура, от единия да тече мляко, а от другия – мед. Така щели да се съберат всичките моми от царството и той щял да си избере жена.

Царският син направил както казала майка му и наистина дошли хора от всичките краища на царството, за да си наляят мед и мляко. Накрая дошла една старица, която донесла всичките съдове от дома си, натоварени на една каручка. След като ги напълнила, започнала да събира от пътя яйчени черупки и да пълни и тях. Царският син, който стоял до чешмата и гледал, хвърлил едно камъче и то счупило една от черупките и съдържанието ѝ се разляло. Тогава старицата се обърнала и го проклела: „Дано никога не се ожениш, освен ако не намериш неродена мома!“

Тогава майката посъветвала сина си да отиде да пита Слънцето, което грее отвисоко и „вижда всичко и знае всичко“ къде да намери неродена мома. Посрещнала го Слънчовата майка и когато Слънцето се върнало, царският син го попитал. Слънцето го пратило в градината си, където растяло едно дърво със златни ябълки и му казало да откъсне три и че от тях ще излязат неродените моми и той ще може да избере една от

трите. След като спазил определени поръки, накрая царският син, след редица изпитания, завел в двореца си неродената мома и се оженил за нея.

Неродената мома няма майка и баща, и както в песните, тя се появява по вълшебен начин: тук от един плод, златна ябълка в българската приказка. В известен смисъл и тя може да се разглежда като дъщеря на Слънцето, дошла от неговата градина. Следователно и тук Слънцето е този, който „дава живот“

Само в една песен, със заглавие *Слънце, Домна царица и света Марина* има една особеност, която липсва в останалите: уговорката между Слънцето и Домна царица **(6)** новороденото дете да бъде дадено на Слънцето, ако е момиче:

"- Ой слънце, слънце, ясно високо!
Набери ми го и донеси ми,
та да го варя и да го пия,
дано си стана пълна, непразна.
Ако се добие момиче рожба,
ако е момиче, халал да ти е;
ако е момче, халал да ми е! "

("Слънце, Домна Царица и света Марина",
Елховско (СБНУ 28, с. 494).)

В тази песен девойката, родена по вълшебен начин и обещана на Слънцето, е света Марина; тя отвежда и към един от най-загадъчните ритуали, свързани със Слънцето, който и до днес се изпълнява в няколко села в Странджа: нестинарството.

Техните светци-покровители и главни действащи лица в ритуала са светците Константин и Елена (празникът им е на 21 май), но главната фигура е светецът, наричан от нестинарите *Светок (7)*

Ритуалът, в който танцът върху жарава е заключителният елемент, се изпълнява и на празниците на други светци, свързани със Слънцето: Еньовден (летния свети Иван), свети Илия и света Марина, наречена Огнена. Празникът на света Марина е на 17 юли, единият от трите „горещници“. Според народните вярвания това са трите най-горещи дни в годината, когато слънцето „сипе огън“ повече от всякога и „изпича зърното“, но може и да го изгори и да съсипе едногодишен труд. В този ден се получава „нов“ или „жив огън“, пламнал от търкането на две дръвчета; вярва се, че той има пречистваща и лечителна сила. В народното въображение празниците на светите Константин и Елена, на света Марина и на свети Илия, както и Еньовден, са свързани едновременно със Слънцето и с огъня, смятан за „слънцето на земята“, така, както Слънцето е наричано „небесен огън“.

Според етнолозите свети Константин, обожественият император, наследява характеристиките на слънчев бог, които се откриват в

ритуалната му връзка с огъня и слънцето в дните на празника му. Исторически и в календара на християнската църква император Константин е син на Елена. Но в народните вярвания и в легендата, която се разказва всяка година на трапезата преди нестинарския танц, Елена е невестата на Константин:

„Според българските народни представи св. Константин и Елена са съпружеска двойка, избрана от бога. Според народна легенда бог си търсел помощник. Той наклал огън до небето и събрал всички момци — който играе в огъня, той ще е помощникът. Играл само един - Константин. Когато Константин поискал да се жени, по същия начин бог му избрал жена — Елена.“ (Ив. Георгиева, 1987, стр. 111-112)

Следователно и Елена е избраница, която става невеста на Константин (олицетворение на Слънцето), след като е издържала изпитанието на огъня и била вдигната „горе“, на небето. Тя напомня много света Марина, слънчова невеста, след като майка ѝ, Домна царица, я обещала на Слънцето; в други легенди и песни света Марина е сестра на свети Илия, друга идентификация на Слънцето.

Домна Царица, майката в анализиранията песен, се появява много рядко във фолклорните текстове и е твърде загадъчен персонаж. (5) Освен песента *Слънце, Домна царица и света Марина*, анализирана подробно от Ив. Венедиков 1987, съществува и една друга посветена на нея песен. Тя е необичайно кратка, странна и трудна за тълкуване, но изглежда, че в нея се преплитат и се свързват „нишки“, идващи от различни източници на устната традиция. Цитирам я цялата:

Ой Домно, Домно,
Домно царице,
ем на стовице*!
Пред Домна иде
хубави Еню,
по него върви
Домна царица,
по него върви,
по него хвърга,
облаци кара -
бели, червени.

Бургаско; енювденска (Д. Маринов, Жива старина, кн. I);
* неясно.

В същата песен, цитирана в Ив. Венедиков, 1983, стр. 111 на мястото на „ем на стовице“ стои „и ластовице“, както и следното тълкуване:

„Хубавият Еню е св. Йоан Кръстител, но Домна царица е някаква загадъчна личност, която е наречена ластовица, каквато е станала Слънчовата булка, която не се е оженила за Слънцето“.

Не открих друго тълкуване, освен цитираното по-горе. Припомням, че втората девойка – Деница или Зорница – която трябвало да се ожени за

Слънцето вместо нямата му невеста, била превърната от Господа в лястовица. Явно и Домна може да се разглежда като „кандидатка“ за жена на Слънцето, или за отблъснатата от него невеста, след което тя „върви“, и „хвърга“, като значението на този втори глагол не е ясно, може би той е на мястото на „хвърка“? Еньо (народното име на св. Йоан Кръстител) е един от светците, идентификация на Слънцето в момента на най-голямата му мощ, деня на лятното слънцестоене. Това е и един от дните, в които се изпълняват нестинарските обреди и песните за слънчова невеста.

Интересно е, че типичният за Еньовден ритуал е „Еньова буля“, другото име на „слънчова невеста“. (11)

Най-странни в песента са облаците – „бели и червени“ – които кара Домна. В българските народни песни облаците са винаги „тъмни“ и „черни“ и носят заплахата и гибел. Доколкото успях да проверя, бели и червени облаци отсъстват напълно. Но бялото и червеното са цветовете на дрехите на иконите, които носят нестинарите и с които призовават Светока: бели са дрехите на свети Константин, а престилката на света Елена е червена, следователно това са цветовете на слънчевите светци:

„Смисловата насоченост на обредите се допълва и от числовата и цвetoва символика на обредните предмети и действия. Преобладаващ е червеният цвят, който в българската народна култура е апотропеен. Наред с него белият цвят е също ритуален. До началото на века в Странджа траурният цвят е белият. Известна е апотропейно-продуциращата функция на усукания бял и червен конец („марта“ при сватбата, при мартенските обичаи и др.). Без да се спираме подробно на цвetoвата символика, само ще отбележим, че тя принадлежи към най-древните и консервативни елементи на семантичното ядро на културната система на определен ареал. Някои податки ни отвеждат към ритуалните цвetoве на древноанатолийската обредна система, което би могло да хвърли светлина и върху цвetoвата характеристика на българската празнична система: ритуалният цвят на царя е белият, на царицата — червеният; царят връзва пояс от усукан червен и бял вълнен конец, а червена и бяла лента слага на главата си; чрез сплитане на бяла и червена нишка се извиква божеството; на царската колесница връзват бяла, синя и червена вълнена нишка. Следователно червеният и белият цвят осъществяват връзката между двата свята, отблъскват злите сили, съединяват мъжкото и женското начало (....) Усуканият бял, червен и син конец съчетава трите сфери на вселената, според анатолийската митологична система, с което изпълнява и ролята на апотропей. Не е без значение да се отбележи, че мартеницата в Странджа е от бял, червен и син конец. (Ив. Георгиева, 1987, стр. 110-111).

Елементи, присъстващи в нестинарските ритуали и свързани със Слънцето, се откриват и в обряда „Еньова буля“:

„... такава слънчова невеста е Еньовата буля (т. е. невеста на Еньо, слънцето), която ритуално обхожда селището и неговите сакрални места, гадае за плодородие, женитба и здраве, „шета“ с ръцете си, като ги кръстосва“ (Ив. Георгиева 1987, стр. 112)

Освен това, булото на Еньова буля е червено, като престилката на иконата на св. Елена.

Заклучение:

Мотивът за сватбата и невестите на Слънцето в народните песни и някои ритуали, запазили се до тридесетте години на двадесети век, както и във вярвания, живи и до днес, пази и предава следи от древни митове, преплетени със средновековни вярвания, в които езическите и християнските елементи са неделимо слети.

Мисля, че най-показателните са следните:

1. В ядрото, присъстващо в различни фолклорни форми, има два много интересни момента:

i) почти чудотворното раждане на Слънчовата невеста: тя идва на света по възшебен начин и в известен смисъл Слънцето е нейният родител. Родена е от майка, притежаваща магическа сила; тя познава магии и средства, с които може да събира и да разделя мъж и жена.

ii) двойствената природа на Слънчовата невеста: невеста и дъщеря, зачената с помощта на Слънцето в по-голямата част от песните; невеста и майка в легендата за „светците“ на нестинарите; невеста (изоставена) и сестра на Слънцето, често с името Деница, в мотива за втората сватба на Слънцето. В тази двойственост присъства видимо елемент на инцест.

2. Общ мотив, не винаги добре забележим и който не се открива веднага, е изпитанието, през което трябва да премине девойката, за да стане невеста на Слънцето: говеенето (обет за мълчание) в песните от цикъла „Слънчова сватба“ и изпитанието с огън в легендата и ритуала на нестинарите.

3. За отбелязване е, че сватбата – и в песните и в легендата на нестинарите – става със съгласието на Господа, който, според някои етнолози, представлява бащата на Слънцето (доста дистанциран) в едно семейство, в което без съмнение централното място е заето от Слънчовата майка.

4. Слънчовите невести са свързани, по повече или по-малко явен начин с огъня. Девойката, вдиганата на небето от Слънцето със златната люлка, когато е накарана да бъде кумица на втората му сватба с друга мома, подпалва булото ѝ; Марина има характеристиките на огнена богиня; Елена, за да може да стане жена на Константин, трябва да издържи изпитанието на огъня и едва след това е вдигната на небето при него.

Наслагването и преплитането на твърде стари митологични мотиви с народни вярвания, свързани с християнските светци, в които са запазени модели, предхождащи християнството в балканския ареал, присъстват по наистина чаровен начин в образа на света Марина, която се явява в различни позиции, но винаги свързана със Слънцето и с огъня: според християнската традиция, тя е светица, чийто празник е на 17 юли. В

народните вярвания 17 юли е единият от горещниците, трите най-горещи дни в годината, в които слънцето „сипе огън“. Светицата, наричана често света Марина Огнена е почитана като пазителка на огъня и създателка на „живия огън“.

В една от песните от цикъла „Слънчова невеста“ Марина е дъщеря на Домна царица, родена с помощта на Слънцето и обещана му от майка ѝ с договор. Домна прави всичко възможно да я скрие и да я опази, като наруши договора, но Слънцето я вижда, влюбва се в нея, вдига я на небето и я взема за жена.

В друг цикъл песни, посветени на християнските светци, Марина е сестра на Свети Илия, който владее небето, светкавиците и гръмотевиците и препуска по небето с огнена колесница, теглена от коне, от чиито ноздри излизат пламъци, а от чаткането на копитата им по облаците се появява гръм. В народната традиция свети Илия е наричан Гръмовник, Гръмоделец, Гръмолемчик и това са същите имена, които придружават името на Зевс.

Бележки:

1. А. Калоянов, Д. Анчева, Образът на Слънцето в българската митология, фолклор и Панеритмията, Трета научна конференция на Институт за изследване и прилагане на Паневритмията, 22 декември 2005 г. Текстът може да се види в:

<http://www.beinsadouno.com/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B8/d0bfd0b0d0bdd0b5d0b2d180d0b8d182d0bcd0b8d18f/%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D1%8A%D1%82-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%BB%D1%8A%D0%BD%D1%86%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%B2-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F-%D1%84%D0%BE%D0%BB%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D1%80-%D0%B8-%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BC%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-r305/>

2. Песни от различни части на България с мотива „Слънчова женитба“ могат да се консултират в електронните издания на Litera Net:

<http://litenet.bg/folklor/motivi-3/moma-slance-jenitba/content.htm>

3. С този мотив се занимава по-подробно Иван Венедиков в *Златният стожер на българите*, 1987, Част III. Златните ключове; Глава 11.

Сватбата на Слънцето. Много интересни са приликите и разликите, които авторът открива между “влюбванията на Слънцето“ в гръцката митология и в българския фолклор.

4. Песна 6. "Сонцева женитба со мома Вълкана", във Веда Словена, Изд. "Отворено общество", София, 1997

5. "Неродена мома" в *101 български народни приказки*, Изд. къща "Хермес", София, 1999 г, р.125.

6. Според Ив. Венедиков, *Златния стожер на българите*, 1987 г., стр. 279-280, същият мотив присъства и в гръцки приказки.

7. Ив. Георгиева, 1987, стр. 112: „Византийският император Константин поставил на видно място в столицата статуя на слънчевия бог Хелиос, която искал да се почита като негова. С това той се отъждествил със соларното божество. Той въвел и *dies solis* като общ празник. По този начин и след приемането на християнството във Византия езическите слънчеви култове продължили своята жизненост не без участието и на самия император. Без съмнение св. Константин е наследил чертите на древни езически соларни божества, което се разкрива и чрез обредната връзка с огъня и слънцето в неговия празник.

Библиография:

Венедиков, Ив., *Златният стожер на прабългарите*, Изд. „Наука и изкуство, 1987 г.

Венедиков, Ив., *Митове на българската земя, книга първа, Медното гумно на прабългарите*, Издателство на Частен колеж „Тракия“, 1995 г.

Георгиева, Ив., *Нестинарството в Странджа*, в "Културно-историческо наследство на Странджа-Сакар, Народна младеж, София, 1987, pp. 105-114.

Георгиева, Ив., *Българска народна митология*, 2 препаб. и доп. изд., София, 1993.

Георгиева, Ив., *Нестинарството в Крим* в Българска етнология, 2003, п. 2-3, стр. 9-29

Калоянов, А., Д. Анчева, *Образът на Слънцето в българската митология, фолклор и Паневритмията*, Трета научна конференция на Институт за изследване и прилагане на Паневритмията, 22 декември 2005 г.

Маринов, Д., Народна вяра и религиозни народни обичаи, София, 1914.